

Соколёнок

2/2022

март – апрель

Лашын

БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

*Связь
поколений*

Байрам ман сизди,
аялы абыйлар,
омолор кутлоймиз!

АНА

Ана деген –
Яшав берген дуняга,
Ана деген –
Ерде юрген пайхамбар.
Досынгда да,
Явынгда да бар ана,
Тобктирмейик
Аналарга кобзяслар.

Ана, ана,
Казаватлар токталып,
Ян эндирген
Аыр сабийинг сав болсын,
Бас ийсинлер
Келип сенинг алдынга,
Эмшик суьтинг
Аыр дайым да аклансын!

Билимлендирүүв йылы

25 йыл Окутувшы

Ногай районнынъ Кара-сув авылындагы орта мектебинде педагогикалык сулыбын казанган окутувшылары аз тувыллар. Эм олар калай озь коллективинде, солай ок район, республикалык дережесинде белгили болганлардынъ санларына киредилер. Солардынъ бириси – Фарида Баймуханмет кызы Зарманбетова да.

25 йыл... Мине сол шаклы заман сосы окутувшы педагогика тармагында уьстинликли кепте аьрекетин бардырып келеятыр. Бас дегенде, Кара-сув мектебин тек ийги белгилерге битирип, кызалак 9 класстан Хасавюрт педколледжининъ Терекли-Мектебтеги филиалынынъ 1 курсына окумага туседи. Арасы 4 йыл обтип, колына кызыл дипломын да ыслайды.

Аь 1997-нши йыл районнынъ Кара-сув орта мектебине куллык этпеге келди. Мине соннан бери 25-нши йыл бараятыр. Оьзининъ ис йолы акында хабарлай келе ол булай деп косады:

– Аьне сол 1997-нши йылдан алып, аьр 4 йылда бир янъы класс аламан эм оны бесинши класска коьширгенше окутып тураман. Коллектив бизде татым, тил бирде куллык этеди эм бир-бирин тутады. Керек еринде коьмегин береди. Балаларды окута турып, мен республикадынъ бас каласы Махачкаладагы ДГПУ-га билимимди оьстирмеге тустим. Эм соны ман муннан 15

йыл артта, ашыкласам, 2007-нши оны баьри ягыннан да ийги кепте битирдим. Мен оьзим яслайын ок, кишкей балалар ман ислемерге суьетаган эдим. Эм мырадыма етискениме бек разы ман. Аллага шуькир болсын!

Окутувшы Фарида Баймухамбет кызы оьзининъ аьр куьнлик енъил болмаган куллыгында педагогикадынъ алдышы сулышларын кулланмага шалысады. Йогары билимди ийгилендирмеге керегин заман оьзи талаплайды. Оьзининъ куллыгында аьлиги куьнлерде ФГОС программасын уьстинликли йосыкта кулланады дер эдик. Онынъ авторы А.Мельникова йолдас. Методикалык программа аты: «Проблемно-диалогические уроки в начальной школе». Сосы йосыкты кулланув

*Фарида
Зарманбетова
окувшырары ман*

ман ислев бек ювык эм ийги анълавлы мага. Бу программа балалар ман ислемеге тыныш.

Фарида Баймуханбет кызы район эм республика дережедеги шараларда ортакласып келеди. Аьлиги заманда Ногай районунда яратувшылык куьби бар эм ол онда катнасады. Сосы куьп сав йыл ишинде авыл мектеблерине барып, коьрсетпе дерислерин юргистедилер.

Оннан баскалай окутувшы Зарманбетова «Науки юношей питает» деп аталган республикалык конкурсынынъ катнасувшысы да болып саналады. Муннан доьрт йыл артта, демек, 2018-нши йыл ерли мектебтинъ 3 класс окувшы кызы Аварбийке Арунова сосы республикалык конкурста катнасып, уьшинши орынга тийисли этилинген болган. Ол конкурс катнасувшыларына халкымыздынъ «Бесик йырлары» деген излев куллыгын коьрсеткен болышты.

Фарида Зарманбетовадынъ кишкей класс окувшылары ССИТ деген савлай-россиялык конкурсында да катнасув эткенлер. Айтпага, ПРОЕКТИ-2021 деген номинациясында Азизбек Копиев 1-нши орынга тийисли этилинген. Ол сосы исин-

де озининъ Кара-сув авылы, атасы, тесеси акында язган. Онынъ «Меним карт атайым» деп аталган куллыгы авылдынъ сыйлы ветераны, белгили койшы, нагаш акасы, согыс эм ис ветераны Игали Аллабергеновка багысланган болышты. Эм бу куллык 3-нши орынга, авыл мектеби болса, алтын сертификатка тийисли болган экен. А Фарида Баймуханбет кызы атына болса, куьмис сертификаты келген.

Фарида Зарманбетовадынъ ийги эм емисли йолын, онынъ улы Джамбулат та алмага мыратланган демеге боламыз. Окутувшы кесписин алув мырат пан сосы яс Махачкаладагы ДГПУ-га окувга туьскен эм сосы куьнлерде тийисли кепте окып туры дер эдик.

Кыскаша айткан заманда, окутувшы Фарида Баймуханбет кызы окутувшы кесписин сайлаганына бир де оькинмейди, оны ман оькткмсийди. Белгили болган кепте, быйылгы 2022-нши йылы бизим Дагыстан еринде Билимлендируьв йылы деп токтастырылган эм Кара-сув авылыннынъ окутувшысы Фарида Зарманбетова ога оьз уьлисин салып келеди.

А.Култаев

БИЗИМ АЛЬБЕРТ

(дестан)

Босе соьзи

Ногай шоьлининъ Бабаюрт райондагы кишкей Геметовбе авылынынъ яшавшысы Альберт Ханбулат улы Батыргазиев Япониядынъ бас каласы Токиодагы 2020 яй олимпиадасында 57 килограмм болган шеккиде бокстан олимпиалык чемпионы болды. Онынъ сосы спортлык данъкы тек ногайлар, бизим Дагыстан тувыл, савлай Россиядынъ сыйын оьрге коьтереди. Онынъ тукымы дунья баспасында айтылды эм оны савлайершары карады эм коьрди. Оны ман оьктемсиди.

Альберт Батыргазиев Россиядынъ йыймалы команда агзасы, халклар ара класслы Россиядынъ спорт устасы, оьз эрклигинде Россиядынъ доьрт кайта

чемпионы. Азия ИВА-сынынъ версиясы бойынша профессионаллар арасында Азия чемпионы. Оьзи болса, 1998-йыл 23 июнде Дагыстаннынъ Бабаюрт районнынъ Геметовбе авылында тувган. Ногайымнынъ аьр бирисининъ басы коькке етти. Соны ман мен де куванышым кушагыма сыймай суьйиндим. Оны ман йолыгысым болганнан сонъ, савлай ногайлар эм дагыстаншылар оны бир йылы кепте йолыгып алганнан сонъ, бир кесек заман ойландым эм сонъында сосы ясымыз акында оьзимнинъ шайирлик соьзимди айтайым деп мырат эттим: болдыма яде болмады, сиз, окувшылар, оьзинъиз карарсыз.

"Тувган ерим Геметовбе"

«Тувган ерим Геметовбе», –
Дейди Альберт оьктемсип,
Козь йибере терезеге,
Савлай коьнъил суьйинип...

Мен де ога карайман,
Эм де оны анълайман;
Тувган ерин сагынган:
Айта коьз-кас ойнайган.

Ол биринши абытын,
Алган сосы авылда.
Эм биринши ойынын
Баслаган уьй азбарда...

Колына да биринши
Топ ыслаган мунда ол,
Бурнына да тоьпешин,
Салып алган мунда ол.

**Йыгылганда биринши
Аяк-колын батырган.
«Мен баттым!» – деп туьнъилип,
Анасына ол барган.**

**Коьрсетип ол коьйлегин,
«Тобы тийип батырган),
Анам не зат айтар деп,
Тиклеп оьзи караган.**

**Алты яска мингенше,
Неше туьрли зат болган:
Баьриси де эсинде –
Буьгунгидей, таймаган.**

**Дослары да бар онынъ,
Куьрескен, топ ойнаган.
Куьлемсирей орамы –
Ол да бир зат мутпаган!**

**Бар сокпагы Альберттинъ,
Тап алты йыл ол юрген.
Не зат болган кезде мен –
Савлайын да билеген!**

**Бала шагы – еннет шак,
Йок бир кайгы, йок мыдах.
Буьгун эске аларга,
Келди заман балага!**

**Аьне сосы йылларын,
Оьткерген Геметоьбеде.
Эсте туткан чемпион,
Не ерлерде юрсе де...**

**Суье энди досы ман,
Эскермеге йылларын:
Эске алып карарга
Оьткен бек коьп затларын...**

**Дослар да не этсинлер,
Айтадылар билгенин.
Колларын да силкелер,
Эске алып келгенин.**

**Анасы да баласын,
Колтыклаган, белгили:
«Тоьгерекке карасын,
Ойнасын эм де билсин.**

Тутсын обзин. Батканда
Уьстин, басын сыпырсын.
Янындагы тазама,
Кобзин салып карасын!»

Атасы да арада,
Тик караган балага.
Артык бирзат этпесин —
Аьр куьни аьруьв кетсин...

Ойнамаган ким барды,
Бала шакты, биледи.
Тек ул коьрим болганын,
Ай-ай яны суьеди:

Ата-ана айтканын,
Бала тынълап турсекен,
Эм олардынъ ойы ман,
Калганга коьрим болсекен...

Альберт те обз ягыннан,
Анълай эди аьр заман:
Ата-ана айтканын,
Тынълав керек, баягы!

Эм обзи де шалыскан,
Шынты йигит боларга.
Эм де ийги кылык пан,
Баьрине де яарга!

Босагага минип-туьсип,
Бала шакта коьп юрген.
Ким осал эм ким куьшли,
Оны да обзи сезген.

Кишкейлейин бу яшав,
Балады коьп сынаган.
Обзи бек яс болса да —
Сынав керек-анълаган!

Аьне соьйтип бу яшав,
Обз аягын басады.
Ким анавы, бу калай,
Тешкерип те карайды...

Алты йыл-алты абыт,
Алдынъ-бастынъ кетеди.
Ана ошак калдырып,
Кетерге шак етеди...
(ызы болаяк)

Москвада эсабарлоу Кобзиндирик те сала..

Окытувшы бир окувшыга:

– Айтшы аьли, аьдемнинъ бурыны не куллыкты этеди? – деп сораган.

– Аьдем бурыны ман ийис ала, коьрмеге де болады, – деген окувшы да.

– Менше аьдем бурыны ман коьреди деген затты баслап сеннен эсити турман! Олай кайтип болады аьши?

Окытувшы явабы аьзир эди:

– Окувшыдым, оны да билмейсизбе? – деген. – Коьрув уьшин аьдемлер бурынына коьзиндириклер саладыларша! – деген ол да.

Меннен ТАРТЫНМАНЪЫЗ

Бир кере окытувшы оьзи окытаган балаларга:

– Балалар, мен сизинъ оьз атанъыз кимик аьдеминъиз бен. Сизге керек затты, бир де уялмай, тартынмай, мага айтып койынъыз! – деген.

Окувшы балалардынъ бириси сол вакыт ок колын коьтерип:

– Атам, кинога бармага керек, мага он бес маьнет берсенъе! – деген.

Косувдынъ пайдасы

Атасы улына косувдынъ пайдасын анълатпага суюеди эди.

– Тынъла, балам, косыш уйренуув тынъш зат тувыл. Бирге бирди косса, эки болады. Экиге эки косса, доьрт болады. Анъладынъма?

– Анъладым, атам, анъладым, – дейди баласы да.

– Йигитимсинъ, балам, энди мага айтшы, ушке уш косса, неше болады?

Бала бираз ойланып алады. Сонъ ата-сына карап:

– Билмеймен, атам, – деген.

– Неге, балам?

– Неге тувыл, энъ де енъил соравларга сен озинъ явап бердинъ, энъ де кыйын соравга мен явап бергенди суюесинъме аьши? – деген.

Аьзирлеген С.Култаева.

Аналарга-оьрмет эм сый

Кызлар

Баслап, ата-ана ман туратаган кызлардынъ аьлине карайык. Ислам динининъ канонларына коьре, кызлар уллардан эсе аналарынынъ коьз алдында коьп боладылар. Аналар кызларына уьйди юритетаган йосыгын уьйретпеге, эрине, балаларына карамага, ас аьзир-лемеге, тикпеге уьйретпеге кереклер. Кыз эрге барганша ата-анадан яклав таппага эм олар кызларга карыж бермеге де керек. Улларга караганда ата-аналардынъ яклавы уьй болган шагына келгенде битеди. Солай караганда да кыскааяклыларга яклав этуьв эркеклерден эсе куьшли. Ата-аналардынъ оьзлерининъ саьбийлерине этетаган коьмекке ас, кийим, яшамага ер, олай да окып биткенше берилген карыж да киреди.

Эриннен айырылган, кысыр калган хатынга ата-ана коьмек бермеге борышлы. Хатын ата ошагында яшамага керек-баска эрге барганшага дейим.

Ана деген тоьрде янган шырааклар

***

– Алладынъ алаллыгы да, анадынъ алаллыгы да бир болады, – дегенлер бурын заманда бизим сыйлы ясы уьйкенлеримиз.

***

– Анадынъ кырк тамыры, кырк яны бар, – дейдилер халк авызында.

***

Анага багысланган болып Куранда булай деп айтылады: «Аьдем оьзининъ ата-

анасын уьйкен оьрмет пен эске алууды, кыйналып тавып, сени дуныяга анады абыры ман эске алууды борыш этеди... Ол Аллага эм эндирген ата-анасына мактав этпеге борышлы».

***

...Ана коьнъили балада-бала конъили далада! – деп айтыла бизим ногайлардынъ бир айтувларында...

Расул Гамзатов

КАБЫР ТАСЛАРДАГЫ ЯЗУВЛАР

Д агыстанның халк шаһйири, аты савлай дунияга белгили авар шаһйири Расул Гамзатов онлаган эм онлаган аьлемет кепте язылган китаплердинъ авторы болып саналады. Эм соларда шаһйирдинъ «Язувлар» деген боьликлери де аз тувыллар. Эм оларда автор суйсе кабыр таслардагы, суйсе бесиктеги язувлары, суйсе китаптеги язувлары болсын, аьр бирисинде ямагатка, боьтен де, ясларга оьзининъ ой-маслагатын этеди, татымлыкка, дослыкка, бир ниетликке шақырады. Ийги аьдетлерди саклав эм оьстируув керегин айтады.

Буьгуьн биз сосы шаһйирдинъ «Кабыр тасларда язувларын» окувшыларга каратпага суйемиз.

***

Етискенде касыма,
Не суйесинъ, солай эт:
Тек меним сен тасыма,
Суймесенъ де карай кет.

***

Бу ятаган
Оьмир яктан бай тувыл,
Ким биледи,
Кайда яшап, не коьрген?!
Аьдем болган,
Баска затка йок хошы.
Йылап тувган,
Ак оьлуув мен тек оьлген.

***

Сав заманда бу йигит,
Ялганлык пан давласкан.
Сонъында дей, дав биткен:
Йигит оьлген – сав ялган.

***

Ял ал, каьрип, арыдынъ,
Еринъ емис, сувынъ да.
Йигит атын ойнатып,
Шыкпас сени куварга.

Алибек Капланов

Аьялемет шак

Кишкей кызым, айдик кызым, ак кызым,
Туъз орам ман каргый-шоршый обтесинъ.
Балалык бал татыган саъбий шагынъ –
Бир кайгысыз завыкланып юресинъ.

Мал авлада бир де битпей бу ис деп,
Тыныс тавып уый басында ял алсам,
Айланыштан сен шыгасынъ яркылдап,
Кувантасынъ аъжейиптей яс шак пан.

Кишкей кызым, эрке кызым, амалым,
Тешкерсемде танымайда каламан.
Эндиресинъ, эсиме туъсиресинъ
Алыстагы сагынаган балларым.

Кишкей кызым, кувыршактай ал кызым,
Айланасынъ, адымлайсынъ, карайсынъ,
Аъри-бери озып барган инсаннынъ
Куълемсиреген куълуввиннен яйнайсынъ.

Китап салган артпагынъды сен илип,
Мектеб уйге балларымдай барарсынъ.
Элиппеден аъриплерди уыйренип,
Каълеминъ мен киели соъзлер курарсынъ.

Бир муктажсыз ойнай-ойнай озасынъ,
Кобкшил коьктинъ наъвмети мен нурланып.
Балалыктынъ сербетине толгансынъ,
Аъзиз шакты менде де тутандырып.

АНАМ МЕНИМ ТИРЕВИМ

Ер юзінде аяр бир аьдемге энъ ювык, энъ аявлы онынъ анасы. Ана бизди дуньяга эндирген, кешелерде уйкысын боьлип караган, бесикте шайкаган, аврыганда уйкысын йойып, бир де парахат турмаган. Ана суьйинген бизим аяр абытымызга, аяр соьзимизге, бизим мектепте алган беслеримизге, уьстинликлеримизге.

Меним оьз анамды куьннинъ коьзи мен тенълестирер эдим, неге десе ол яныма келгенде уьйдинъ иши ярык болгандай болады. Анамнынъ коьзлери кешелерде коьктеги юлдызлардай йогардан мени саклайдылар. Анамнынъ коллары аяр заман исте, олар арувды билмейдилер. Балалары ийги аслар ашасынлар деп, казан аяктынъ басында туьрли зияпетлер аьзирлеп турады.

Анам табиатты бек суьеди, ол яшавдынъ аяр бир куьнине суьйинип биледи, ислеп те, тыншайып та билмеге керек деп санайды. Биз аьелимиз бен шет эллерге бармага суьемиз, ийги ерлерди коьремиз. «Коьп юрген аьдем, коьп биледи!» – деп санайды меним анам.

Анама биревге де айтып болмаган сырларымды шешемен эм оннан аяр заман да аьрув, дурыс маслагатлар эситемен. Анадай болып бир инсан де сени анъламас, аямас. Аяр заман да анамнан коьрим алмага шалысаман, неге десе ол баьрисин де сыйлайды, суьеди, юыклар ман бир тил тавып болады, биревге де яманлык йорамайды.

«Еннет аналардынъ аягынынъ астында» – деген айтув мага бек ярайды, сога коьре бир де анадынъ соьзин ерге туьсирмеймен, баьри айтканын да этемен, оны суьйинтеек болып шалысып окыйман, уьй куллыкларында ярдамласаман.

«Аявлы, суьйикли анам, сен меним балалыгымды наьсипли эттинъ, сен меним яслыгымнынъ, савлав яшавымнынъ тиревисинъ. Соьз беремен: картайганда сени аяма салып сакларман, тек коьп яшашы!» – деп анама айткым келеди.

**Алина Канаева,
9 кл. Карагас авыл,
Тулпар кружогы.**

Еллер эсе шоблымде

Эльмира Кожоева

Эседилер шоблымде
Елдиреген куыз еллер,
Келедилер ойларыма
Топарласкан бу соьзлер.

Нешаклы ел эссе де,
Яс теректи сындырмас.
Яс теректинъ тамырын
Топырактан айырмас.

Ама меним яшавымда,
Эсеген келбет еллер,
Яс янымды айырдылар,
Янъы тувган суьйимнен.

Кобнъилсиз кешелерде
Мен йоклайман тоьримди.
Апыл-тапыл аяк баскан
Балапандай сезимди.

О, ойларым, мен билемен,
Арыдынъыз янымнан.
Ян суьеди аьр мезгилде
Ол касында ушпага.

Ян суьеди, ой сызлайды —
Оларды эмлер суьйим.
Туварма экен анъыранып
Юрегимде сол сезим.

"Билдим боссе - акыл, акыл боссе - себбер" Зэртеги

Бурин-бурин заманда бир яс уйленип, сонъ окумага кетеди экен. 25 йыл окып, аьпенди болып, уйине кайтады. Йолда бир теректинъ салкынына тыншаймага деп янтайса, сакалы белине еткен бир карт келеди.

– Ассаламу алейкум, балам, – дейди карт.

– Ва алейкум ассалам, – деп яваплайды бу.

Булар хабарласадылар, сонда карт сорады муннан:

– Окувдынъ басы недир, балам?

Яс эркек не явапласа да, дурыс явап таба алмайды. Сонда карт:

– Балам, эринмей кери кайтып, окытувшынънан сорап бил явабын, – дейди.

Бу да не этсин, хыйлы ер юрип, кери кайтып, окытувшысыннан сорады.

– Окувдынъ басы – акыл. Баста акыл болмаса, окыганнан да пайда йок. – дейди окытувшысы.

Соны билип, бу тагы уйине карап йолланады. Баягы терекке етсе, сол карт олтыры.

– Ал, билдинъме, балам? – дейди карт.

– Билдим, атай. Окувдынъ басы акыл экен.

– Дурыс, балам, дурыс. А акылдынъ басы не? – деп сорады карт.

– Не кыйынлыкка калдым-ав, – деп ойлайды бу.

Не деп явап кайтарса ды, дурыс явабын таба алмайды. Сонда карт буга:

– Эринме, балам, кайт окутувшынъа, акылдынъ басы не экенин билип кел, – дейди.

Кыйын коьрсе де, кери кайтып кетеди. Муны коьрген окутувшысы кайтып келуьвининъ себебин сораса, акылдынъ басы не экенин билмеге кайтканын айтады.

– Не болсын, акылдынъ басы-сабыр. Сабырлыгынъ болмаса, акылдан да пайда йок, – дейди буга окутувшысы.

Соны билип, бу тагы йолланады уьйине карап. Сол баягы карт тагы олтыры терек астында.

– Ал, билдинъме, балам? – дейди карт.

– Билдим, атай. Акылдынъ басы сабыр экен, – деп, карт буга ийгисин айтып, йолга салады.

Туьннинъ ортасында бу уьйине етеди эм кагады. Хатыны шырак ягып, эсикти ашады, суьйингеннен шапкылайды, алдына ас-сув салады. Бу аьдем караса, орында яс эркек ятыр.

– Хатынга конмага бала табылмаганма экен? Бу не эркек? – деп ишиннен ойлап, ашувланып, колы ман кылышыннъ сабын ыслайды.

Сонъ оьзи-оьзин сабырландырып, ашувын басып:

– Бу ятырган не эркек? – деп хатыныннан сорайды.

– Ким болсын, ятырган сенинъ балаанъ. Эркек болмайма? Сен кеткенли 25 йыл болды. Сен кетегенде меним бойымда бебем калган эди. Аллага шуькир, оьсип мине эркек болды, – дейди хатын.

Сонда мунынъ ойына, тык деп, «акылдынъ басы – сабыр» деген соьзлер келеди.

– Сабырлыгым болмаган болса, оьз баламды да, хатынымды да оьлтирип, оькинишке калаяк эдим, – дейди ишиннен оьз-оьзине.

*(Оьгиз-Ер авылынынъ яшавшысы
Акмурзаева Наьспевдинъ авызыннан
Р.Сунчалиев язып алган).*

Куьн куьледди

Тав арасыннан коьтерилген булытлар, тоьмен саркып, коьз алдына коьк шымылдыгын туттылар. Эм айындырык оьзининь отлы сисин эрекке кадады.

– Карашынъыз, карашынъыз, – деди йилиншик сувынынъ ягасына йыйылган курткалардынъ бириси. Баьриси де эслерин келеяткан ямгырга бурдылар. Биревлер сувга атылдылар, баскалар ягада шийкениппе, эриниппе яде сейирсиниппе турганларга

сув шаштылар. Шав-шув тагы да бек куьшленди.

Кабагын-касын каты туьйип келеяткан ямгыр авылдынъ шетине етип токтагандай эм ога неге деп шекленип карагандай болды. Ама бир неше такыйкадан булытлардынъ арасыннан ййнап шыккан куьн сув ягасына, кудайдан ямгыр тилеп, йыйылганларга шеги катып куьлегендей де болды.

Эндигиси баьриси де ога коьз карасын йибередилер эди.

ТИЛ АКЫНДА АЙТУВЛАР

Оьзининъ ана тилин суймеген эш бир инсан да болмас деген ой тувады. Ана тиллери акында бизим зейинли язувшыларымыз эм шайирлеримиз де оьзлерининъ коьп ийги соьзлерин айтканлар эм аьли де неше кере де айтылаак болар деп эсимизге келеди. Буьгуьн сондай бир неше кере де айтылаак болар деп эсимизге келеди. Буьгуьн сондай бир неше белгили язувшыларымыздынъ ана тили акында айткан соьзлери мен сизди таныстырайык.

Михаил ШОЛОХОВ: «Халктынъ оьмир оьмирге уьйкен деген байлыгы – онынъ ана тилинде».

Константин ПАУСТОВСКИЙ: «Оьзининъ ана тилине сувук катнаскан аьдем-ол – кыр айваны. Тилге маьне бермей катнаслык этуьв – оьткен заманга, аьлиги заманга эм келеек заманга оьзининъ халкына толы болмаслыкты коьрсетеди».

Муса КУРМАНАЛИЕВ: «Ана тилимде мени мен соьйлеген анам, атам, бесигин шайкап анам мага ана тилимде йыр йырлаган. Ол мени уьйреткен эм оннан, ана тилимнен, коьп затка уьйренгенмен. Оны сакланъыз эм билинъиз!»

Чингиз АЙТМАТОВ: «Халктынъ эш бир заман оьлмеслиги – онынъ ана тилиндеди».

Анвар-Бек КУЛТАЕВ: «Ана тилим-меним таьвисилмес байлыгым – онсыз мага яшав болмас. Анамнынъ сеси аьли де меним кулагымда шалынады.

Баспага аьзирлеген З.Шугаипова

Аьши дурьысла экен?

Бирер куслар ушканда уйклайдылар...

...Айтадылар, кайбир куслар ушкан заманда уйклайдылар деп. Бар экен сондай куслар. Танъ атып атпай стрижилер бек йогары коьтериледилер эм ушувинда уйклайдылар. А танъ аьруьв кепте атты дегенде, ерге тоьмен кепте туьседилер.

...Куьпелеклер тек бир куьн яшайма

Йок, ол тек дурьыс тувьл. Кайбир куьпелеклер бир неше айлап та яшайдылар. Кыслав да этедилер. Тек оннан сонъ йылы якларга ушып кетип те каладылар.

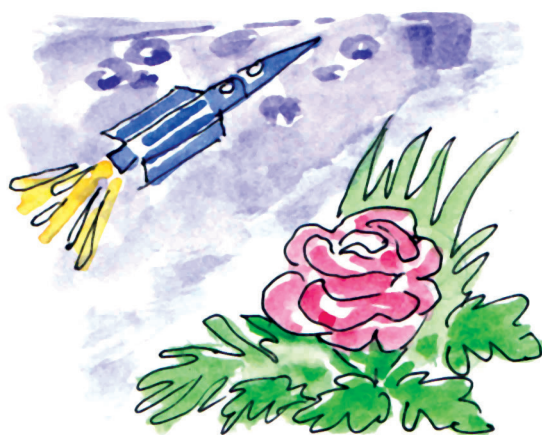
...Пил басы уьстинде турады

Басы ман турып болатан ялгыз айван тек пил болады экен. Ол дурьыс. Белгили болганга коьре, тек айван пил эм аьдем басында токтамага амаллы боладылар деген токтастырувы да бар.

...Биринши обьсимлик - космонавты барма?

Обьекте бар. Тек онынъ атын айтпага бек авыр: арабидопсис. Тап муннан кырк йыл артта, демек, 1982-нши йыл бизим «Салют» космос станциясы ман космоска «ушып» барган. Бу биринши обьсимлик, бир ийги шешекейленген эм космоста турып урлык та берген. Аьлеметпе, аьлемет!

Аьзирлеген З.Шугаипова

САРЫ-СУВ МЕКТЕБИНДЕ ЙОЛЫГЫС

Билимлендируув йылы рамкасында Шешен Республикасынынъ Шелков районунынъ Сары-Сув авылыдагы орта мектебинде туурли-туурли шаралары ыткерилип келедилер. Солардынъ бириси – язувшылар, шаыйрлер, алимлер мен йолыгысларын ыткеруув. Сосы йолай сарысувшыларга ерли мектеб администрация шақырувы ман ДР-сынынъ язувшылар Союзунынъ правление секретари, ногай секциясыннынъ етекшиси, белгили шаыйр, коьшируувши эм публицист Анвар-Бек Оьтей улы Култаев келди. Шаыйр бас дегенде ерли мектеб басы Маржанат Алимхан кызы Елманбетовадынъ кабинетинде ыткерген йолыгысында Дагыстаннынъ язувшылар Союзундагы ногай секциясыннынъ аьрекетти.

Оннан сонъ келген шаыйр мектебинтъ выпускниклери 11 класс окувшылары ман йолыгысын ыткерди. Йыйылганларга ерли мектебинтъ ана тили эм адабиятыннан дерис беруувши Кельдихан Оьмирзак кызы Шамбилова Анвар-Бек Култаевтинъ яшав эм адабиат йолы акында кыскаша билдируувин этип алды. Сонъ союз шаыйрге берилди. Шаыйр ногай секциясыннынъ иси акында хабарлав этип болганнан сонъ, халкымыздынъ атаклы уллары олимпиалык чемпионы Альберт Батыргазиев эм «Данък» орденлерининъ толы кавалери Алимхан Асанов йолдаслар акында язган дестанларынынъ узиклерин эм сонъгы заманда язган бир неше ятлавларын окып эситтирди эм ана тилиндеги «Лашын» журналын коьрсетти. Олтырганларга берди.

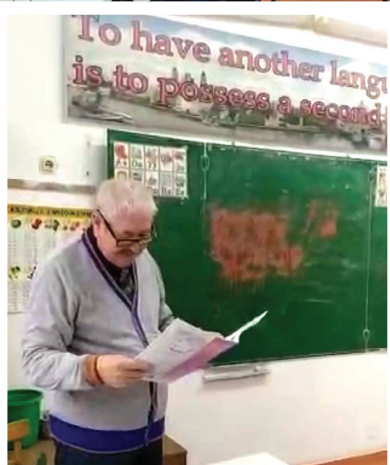
Йыйылганлар шаыйирди йылы кепте йолыктылар эм оннан сонъ ызлерин кызыксындыратаган бир неше сорауларын да берип тийисли явауларын да алдылар.

З.Шугаипова

Мектепте йолыгыс

Орган йыл Ногай районнынъ Нариман авылынынъ А. Асанов атындагы орта билим беретаган мектепте шайыр, коьшируьвши, публицист Анвар-Бек Култаев пен йолыгыс оьткерилди.

Жолай Жолай Кеде мен кыз АЙТЫСУВЛАР

Сосы айтысувларды Кызлар районынынъ Обгизер авылында халк авызыннан ясы уйкенлерининъ бириси, Сары-Сув авыл яшавшысы эм окытувшысы болган Али Аджимурзаев (яткан ери енетли болсын) 1980-нши йылларда язып алган.

Атылып шыгып сойлей,
Орталыкта бир улан:
– Хатын барма, хатын барма?
Айтпага мени минен?

Кыз:
– Коьрмеге ыспайысынъ,
Табылмай сенинъ тенъинъ.
Барма экен мага коьре,
Сарын айтар оьнеринъ?

Кеде:
– Сарынды да, соьзсизди де,
Ким айтканы, айт, керек?
Сен айтсанъ, мен де айтарман,
Соьзди соьзге кел этип.

Кыз:
– Бузбай калсанъ яхшы эди,
Бек базанып оьзинъе.
Арты да солай болса,
Дав йок эди соьзинъе.

Кеде:
– Ким бузып, ким туьзетер,
Эситкен, коьрген анълар.
Алды тегершик ыз этсе,
Арты да доьнъелер соннан.

Кыз:
– Касым, коьзим тергесенъ,
Тургызып бойым-сойым.

Аьр бир ерим ушатсанъ,
Недир сенинъ арт ойынъ?

Кеде:
– Екпеге бар, савмага,
Азбар уйим, коьп малым.
Айтарга болмай тураман,
Бир заттан бузык аьлим...

Кыз:
– Айтшы, эбинъ бар болса,
Этермен тилегинъди.
Айран тилеп келгенсинъ,
Ясырма шелегинъди.

Кеде:
– Айраннан да, суьттен де,
Бийлер колай эттен де,
Авызынынъ, бурынынъ тамсанып,
Ашар эдинъ конъкалай.

Кыз:
– Хаьтерсиз каты сойлеп,
Ириттинъ юрек майым,
Аллам сени суьймесин,
Этпеспен сага вайым.

Оьзим салган ярады,
Оьзим келип байлайым.
Ашувланма, кеш, йигит,
Бу йолгы маскарамды...
(ызы боляк)

Оьзинъды тутъып билмеге керек

1. Оьзинънен уйкен агаларынъ, кардашларынъ бар болган ерде, тонынъды яде пальтонъды елбеге этип юрмеге керек деп саналады экен.
2. Бутынъды уьстине буюгип олтырма, бишимине колларды салып олтырмага каст эт.
3. Оьзинънен уллы аьдемнинъ алдын кыркып оьтпе, яде онынъ соьзин боьлип соьйлеме.
4. Оьзинънен уллы аьдемлердинъ даьмекисин алып кабыздырма, бола болса онынъ янында даьмеки де тартпа.
5. Аьдемлер арасында бир де озгарып кекирме.
6. Тепсидинъ уьстине яде аьдемлер турган ерге карап шуьшкирме.
7. Аьдемлерге карап керилип токтамага да ярамайды.
8. Орамда ашай турып юрмеге келисли тувыл экен.
9. Аьдемлер олтырган ерге келе калсанъ, биринши болып салам бермеге керек.
10. Ас ашап болганда, «берген берекетли болсын» деп айтпага шалыс.

Оьзин не ерде де тутып билген аьдем, ямагат арасында абырай эм сый казанады.

Аьзирлеген А.Култаев.

Мерекеге багыслонды

Ногай районнынъ Нариман авылынынъ Алимхан Асанов атындагы орта билим беретан мектебининъ спорт залында «ДР-сынынъ спорт эм физический культура бойынша ат казанган куллыкшысы», «РСФСР-динъ гражданлык коршаланувунынъ отличниги» Зейнулла Менълигуловтынъ эстелигине багысланган кыскааклылар арасында волейбол бойынша турнир болуп оьтти. Онда районнынъ авыл мектеблериннен 6 кыскааклылар командалары ортакласты. Биринши орынга Нариман авылынынъ орта билим беретан мектебининъ командасы тийисли

болды. Экинши орынга Терекли-Мектебининъ Джанибеков атындагы мектебининъ командасы шыкты.

Айтып озайык, Зейнулла Менълигулов коьп йыллар узагында физкультура дерисиннен окытувшы болуп аьрекет эткен. Ол районда спорт тармагын оьрлендируувде оьзининъ аз болмаган косымын салып келген.

Суьвретлерде озган турнирден коьринислер.

Шатраш ойыны

Тезлик шатраш ойыны бойынша авыл окувшылары арасында Россия бойынша Удмуртияда чемпионат озгарылган. Республикады, оззининъ мектебин Ногай районнан Червленные буруны мектебиннен окувшы Альмира Киреева катнаскан.

– Оззининъ ис суерлиги мен, каныгыслы катнасувы ман Альмира кыска заман арасында окувшы кыз кушли ойнавшылардынъ арасына кирди. Озган йыл Самарада, Краснодар крайда енъуевши болган, – дейди онынъ тренери Аслан Елакаев.

Аблиги заманда Альмирадынъ мырады уьстинликли окув эм шатраш ойыны ман кызыксынуп.

С.Култаева

Ана тилне багысланып...

М ахачкаладагы билимди обстируув институтунда аьр йыл сайын февраль айында ана тил куьнине багысланып, шаралар обткериледи. Быйыл да мунда авыр аллер мен байланыслы болып, онлайн йорыгында ана тилинде Дагыстан авторларынын асарларын ийги этип окувга багысланган республикалык конкурсы обтти. Конкурста Ногай районнын Кадрия атындагы СОШ-сынын 11 класс окувшысы Карина Мансурова, Джанибеков атындагы СОШ-нын 11 класс окувшысы Оьзбек Кадыров эм Акмурзаев атындагы СОШ-сынын 11 класс окувшысы Халиф Алимуллаев ортакласув этилер.

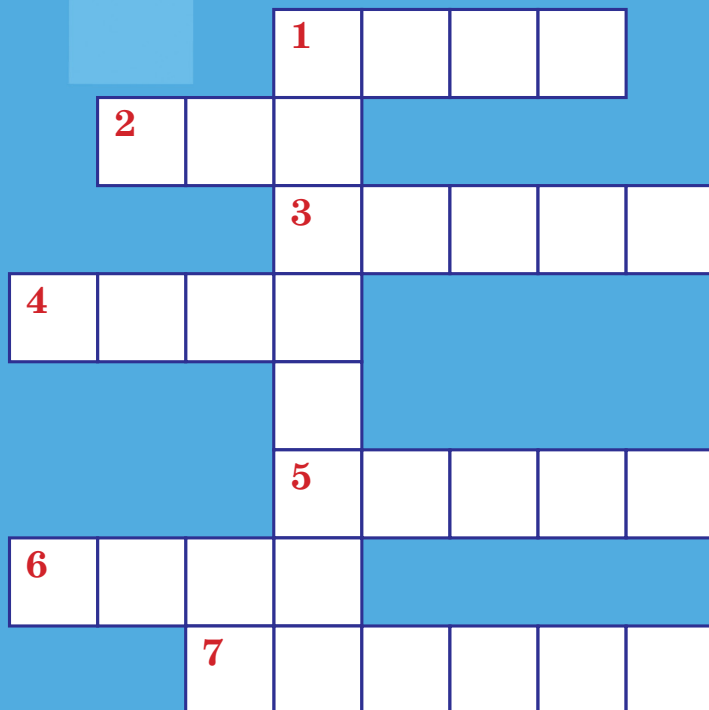
Республикалык конкурсынын агзалары филология илмилеринин кандидаты Фания Кусегенова, Дагыстаннын язувшылар Союзынын секретари, ногай секция басшысы Анвар-Бек Култаев конкурста ортакшылык эткенлердин окыган асарларын тынгладылар эм оьзлеринин бааларын да бердилер.

Конкурс тамамы бойынша Джанибеков атындагы СОШ-сынын 11 класс окувшысы Оьзбек Кадыров Мурат Авезовтын «Кабадагы бала» деген балладасын окып, 39 балл казанды эм соны ман ол 1-нши орынга тийисли этилинди. Сосы яска ДР-сынын билимлендируув эм илми Министерствосынын сый грамотасы тийисли этилинди.

З.Шугаипова

Кроссворд

Йогарыдан тоьменге:

1) Ногай районьнда авыл

Солдан онъга карап:

1) Мырат

2) Ат баласы

3) Аска салынатаган обьсимлик

4) Саьбий

5) Ногайдынъ синъел асы

6) Коблик

7) Минерал сувы

Тапширув: явабын тавып,
журналга коьрсеттилинген адреси
мен йибермеге боласыз.

Лашын

2/2022

март – апрель

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

А.Исмаилов (зам. гл. редактора)

А.Култаев

Б.Кулунчакова

М.Авезов

С. Майлыбаева

С. Култаева (редактор выпуска)

Художественный редактор З.Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталибов

На обложке – Ибрагим Ибрагимов,
Заслуженный работник культуры Республики
Дагестан, заведующий Чиркатынским
краеведческим музеем.

Формат 60x84 ¹/₈
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 2,81.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 13.04.2022 г.

Тираж 314 экз.

Заказ № 1209.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок» и «Литературный
Дагестан».

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - ПМ995.

Цена свободная.